HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

RAQAMLI AVLOD VAKILLARIDA MUTOLAA MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING INNOVATSION USULLARI

Choriyeva Dildora Tursoat qizi
Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti Magistratura bo‘limi Kutubxona axborot faoliyati yo‘nalishi 1-kurs magistranti
doi:https://doi.org/10.5281/zenodo.24479744

ANNOTATSIYA: Mazkur tezisda raqamli avlod vakillari orasida mutolaa madaniyatini shakllantirishning dolzarb masalalari, raqamli texnologiyalarning kitobxonlik jarayoniga ta’siri va axborot-kutubxona muassasalarida innovatsion xizmatlarni rivojlantirish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Buktreylerlar, audiokitoblar, podkastlar, interaktiv kitobxonlik klublari, geymifikatsiya va ijtimoiy tarmoqlardagi kitobxonlik tashabbuslarining o‘rni yoritiladi. Muallif tomonidan yoshlarning axborot ehtiyojlariga mos innovatsion xizmatlarni tashkil etish bo‘yicha amaliy takliflar ilgari suriladi.
KALIT SO‘ZLAR: mutolaa madaniyati, raqamli avlod, yoshlar, kitobxonlik, axborot-kutubxona faoliyati, elektron kutubxona, audiokitob, buktreyler, podkast, geymifikatsiya, innovatsion xizmatlar.

Raqamli texnologiyalar kundalik hayotning ajralmas qismiga aylangan hozirgi davrda yoshlarning axborot olish, bilim o‘zlashtirish va bo‘sh vaqtini tashkil etish odatlari o‘zgarib bormoqda. Internet, mobil qurilmalar, ijtimoiy tarmoqlar va multimedia platformalari katta axborot imkoniyatlarini yaratmoqda. Shu bilan birga, tezkor va qisqa shakldagi kontentning keng tarqalishi uzoq matnni diqqat bilan o‘qish va mazmunini chuqur anglash ko‘nikmalariga yangi talablar qo‘ymoqda.

Mutolaa insonning ma’naviy dunyosini boyitish, tafakkurini rivojlantirish, mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantirish va dunyoqarashini kengaytirishda muhim vositadir. Kitob o‘qish faqat ma’lumot olish emas, balki matnni tushunish, tahlil qilish, baholash va xulosa chiqarish jarayonidir.

Shu sababli zamonaviy kutubxonalarning vazifasi yoshlarni faqat kitob bilan ta’minlashdan iborat bo‘lib qolmasligi kerak. Ular yoshlarning qiziqishlari va axborot ehtiyojlarini o‘rganishi, mutolaaga ichki ehtiyoj uyg‘otishi, bosma va raqamli resurslardan ongli foydalanish madaniyatini shakllantirishi lozim.

Mutolaa madaniyatining mazmuni va raqamli muhitdagi xususiyatlari

Mutolaa madaniyati shaxsning kitob va boshqa axborot manbalaridan ongli, maqsadli va samarali foydalanish ko‘nikmalarini ifodalaydi. Uning tarkibiga o‘qishga bo‘lgan ehtiyoj, adabiyot tanlash, matn mazmunini anglash, tahlil qilish, tanqidiy fikrlash va olingan bilimlarni amaliy faoliyatda qo‘llash kiradi.

Bugungi kunda mutolaa faqat bosma kitoblarni o‘qish bilan cheklanmaydi. Elektron kitoblar, audiokitoblar, ilmiy maqolalar, raqamli jurnallar va boshqa ishonchli axborot manbalari ham mutolaa jarayonining tarkibiy qismiga aylangan. Biroq raqamli formatlarning ko‘payishi mutolaa madaniyati o‘z-o‘zidan rivojlanishini anglatmaydi. Muhimi, yoshlarni axborotni ongli tanlash, manbaning ishonchliligini baholash, fakt va fikrni farqlash hamda o‘qilgan materialni chuqur anglashga o‘rgatishdir.

Zamonaviy o‘qish savodxonligi matnni tushunish, undan foydalanish, baholash va mulohaza yuritish qobiliyatlarini qamrab oladi. Raqamli muhitda bir nechta manbani taqqoslash, muallif va nashr haqidagi ma’lumotlarni tekshirish, reklama yoki manipulyativ mazmunni aniqlash ko‘nikmalari ham

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

muhim. Demak, kutubxona mutolaa madaniyati bilan birga axborot va media savodxonligini ham qo‘llab-quvvatlashi zarur.

Mutolaa madaniyatini rivojlantirishning innovatsion usullari

Birinchi usul — buktreylerlar orqali kitobxonlikni targ‘ib qilish. Buktreyler muayyan asarning mazmuni va asosiy g‘oyasini qisqa videolavha orqali tanishtirish vositasidir. Unda asarning muhim jihatlari, muallif haqida qisqa ma’lumot va kitobxonni o‘ylantiradigan savollar aks ettirilishi mumkin. Kutubxonalar yoshlar ishtirokida buktreylerlar tanlovini tashkil etishi, tayyorlangan videolarni rasmiy sahifalarda joylashtirishi mumkin. Bunda asarning muhim syujet yechimlarini oshkor qilmaslik va mualliflik huquqiga rioya etish lozim.

Ikkinchi usul — audiokitoblar va podkastlardan foydalanish. Audiokitoblar matnni tinglash orqali o‘zlashtirish imkonini beradi. Ular ko‘rishida qiyinchiligi bo‘lgan foydalanuvchilar yoki audio shaklni qulay deb biladigan kitobxonlar uchun muhim. Podkastlar muayyan kitob, yozuvchi yoki adabiy mavzu yuzasidan suhbat, tahlil va munozaralarni tashkil etishga yordam beradi. «Bir kitob haqida suhbat», «Adiblar merosi» va «Mutolaa taassurotlari» kabi ruknlar kutubxonaning raqamli kontentini boyitishi mumkin.

Uchinchi usul — interaktiv kitobxonlik klublarini tashkil etish. Bunday klublarda yoshlar birgalikda tanlangan asarni o‘qiydi, qahramonlar xatti-harakatini tahlil qiladi, muallif ilgari surgan g‘oyalar yuzasidan fikr almashadi va o‘z xulosalarini asoslaydi. Klub faoliyati an’anaviy kutubxona muhitida yoki onlayn shaklda olib borilishi mumkin. Muhokamalarda turli fikrlarni hurmat qilish va dalillarga tayanish madaniyatini shakllantirish muhim.

To‘rtinchi usul — geymifikatsiya elementlarini mutolaa jarayoniga tatbiq etish. Geymifikatsiya o‘yin mexanizmlaridan o‘yin bo‘lmagan faoliyatda foydalanishni anglatadi. Kutubxonada «Kitobxonlik marafoni», «Oy kitobxoni» yoki «10 kitob — 10 taassurot» kabi dasturlarni tashkil etish mumkin. Ishtirokchilar o‘qilgan asar yuzasidan taqriz yozish, savollarga javob berish va muhokamalarda qatnashish orqali o‘z faoliyatini qayd etadi. Bunda faqat o‘qilgan kitoblar sonini emas, balki mazmunni anglash, mustaqil fikr bildirish va tahlil qilish sifatini ham hisobga olish zarur.

Beshinchi usul — ijtimoiy tarmoqlardagi kitobxonlik tashabbuslari. «Bir oy — bir kitob», «Sevimli asarim» va «Kitobdan olgan taassurotim» kabi chellenjlar yoshlarning o‘zaro tajriba almashishiga, kitob haqidagi fikrlarini ommalashtirishiga va yangi adabiyotlarni kashf etishiga yordam beradi. Kutubxonalar bunday tashabbuslarni tashkil etishda ishtirokchilarning shaxsiy ma’lumotlari va tasvirlaridan foydalanish uchun rozilik olishi, mualliflik huquqi va platforma qoidalariga rioya etishi lozim.

Oltinchi usul — individual kitob tavsiyalarini rivojlantirish. Elektron katalog va kutubxona platformalarida foydalanuvchi tanlagan mavzular asosida adabiyot tavsiya qilish xizmatini yo‘lga qo‘yish mumkin. Bunday xizmat yoshlarning o‘z qiziqishlariga mos manbalarni topishiga ko‘maklashadi. Tavsiyalar foydalanuvchining roziligi asosida shakllantirilishi va shaxsiy ma’lumotlar himoyasi ta’minlanishi zarur.

Muallifning amaliy taklifi: «MUTOLAA LABORATORIYASI» loyihasi

Yuqoridagi tahlillardan kelib chiqib, muallif tomonidan «MUTOLAA LABORATORIYASI» nomli innovatsion kutubxona loyihasini tashkil etish taklif etiladi. Loyihaning maqsadi yoshlar orasida mutolaa madaniyatini rivojlantirish, an’anaviy va raqamli kitobxonlik shakllarini uyg‘unlashtirish hamda kutubxona xizmatlarining jozibadorligini oshirishdan iborat.

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

Loyiha doirasida yoshlarning kitobxonlik qiziqishlarini so‘rovnoma orqali o‘rganish, oy mavzusini belgilash, kitoblar asosida buktreyler va qisqa tanishtiruvlar tayyorlash, audiokitob va podkastlar muhokamasini tashkil etish, interaktiv kitobxonlik klublarini yo‘lga qo‘yish, o‘qilgan asarlar bo‘yicha taqriz va fikrlarni to‘plash mumkin.

Loyiha samaradorligini baholashda ishtirokchilar soni, tadbirlardagi faollik, tayyorlangan taqrizlar sifati, elektron resurslardan foydalanish ko‘rsatkichlari va ishtirokchilarning fikr-mulohazalari o‘rganiladi. Dastlab kichik guruhda sinov o‘tkazib, natijalarga ko‘ra loyiha mazmunini takomillashtirish maqsadga muvofiq. «Mutolaa laboratoriyasi» kutubxonani bilim, ijodkorlik, muloqot va intellektual rivojlanish markazi sifatida shakllantirishga xizmat qilishi mumkin.

Muallifning taklif va tavsiyalari

Yoshlar orasida mutolaa madaniyatini rivojlantirish uchun quyidagi takliflar ilgari suriladi:

1. Yoshlarning qiziqishlari va axborot ehtiyojlarini muntazam o‘rganib, ular asosida kitobxonlik dasturlarini ishlab chiqish.
2. Bosma va elektron kitoblardan ongli va mutanosib foydalanish madaniyatini shakllantirish.
3. Kutubxonalarning ijtimoiy tarmoqlardagi faoliyatini rivojlantirish va sifatli kitobxonlik kontentlarini ko‘paytirish.
4. Audiokitoblar, podkastlar va buktreylerlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish.
5. Interaktiv kitobxonlik klublari va adabiy munozaralarni muntazam tashkil etish.
6. Geymifikatsiyada kitob sonidan tashqari, mazmunni tushunish va tahlil qilishni ham baholash.
7. Kutubxonachilarning raqamli kommunikatsiya, media va axborot savodxonligi bo‘yicha kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish.
8. Mutolaa dasturlari natijalarini muntazam baholab, foydalanuvchi fikri asosida xizmatlarni takomillashtirish.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, raqamli avlod vakillarida mutolaa madaniyatini shakllantirish zamonaviy axborot-kutubxona muassasalari oldida turgan muhim ilmiy-amaliy vazifalardan biridir. Yoshlarni kitobxonlikka jalb etishda an’anaviy targ‘ibot usullarini zamonaviy texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirish, ularning qiziqishlari va axborot iste’moli xususiyatlarini hisobga olish zarur.

Buktreylerlar, audiokitoblar, podkastlar, interaktiv kitobxonlik klublari, geymifikatsiya va raqamli tashabbuslar mutolaa jarayonini qiziqarli hamda faol ishtirokka asoslangan shaklda tashkil etish imkonini beradi. Shu bilan birga, raqamli vositalar chuqur mutolaa, tanqidiy fikrlash va matnni tahlil qilish ko‘nikmalarining o‘rnini egallamasligi, balki ularni rivojlantirishga xizmat qilishi lozim.

Muallif fikricha, kelajak kutubxonalarining muhim vazifalaridan biri yoshlarni shunchaki ko‘proq kitob o‘qishga undash emas, balki ularda ongli, muntazam va mazmunli mutolaa madaniyatini shakllantirishdir. Buning uchun kutubxona xizmatlarini innovatsion yondashuvlar asosida tashkil etish, yoshlarni loyihalarga faol jalb qilish va ularning intellektual rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. IFLA. IFLA-UNESCO Public Library Manifesto 2022. – 2022.
2. OECD. PISA 2018 Results. Volume II: Where All Students Can Succeed. – Paris: OECD Publishing, 2019.

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

3. OECD. 21st-Century Readers: Developing Literacy Skills in a Digital World. – Paris: OECD Publishing, 2021.
4. UNESCO. Reading the Past, Writing the Future: Fifty Years of Promoting Literacy. – Paris: UNESCO, 2017